

Új monográfia a római hadsereg történetéről

*Adrian Goldsworthy:
A római hadsereg története.*
Pécs, Alexandra Kiadó, 2004. 224 old.

A szerző az oxfordi St. John's College-ban folytatott ókori, valamint újkori történelmi tanulmányokat, és szintén Oxfordban szerzett Ph.D fokozatot ókori történelemből. Doktori disszertációjának témája is a római hadsereg volt, ami *The Roman Army at War 100 BC. – 200* címmel könyv alakban is megjelent. A kutatónak a témához kapcsolódó sikeres munkásságát a következő kötetei is igazolják: *Roman Warfare; The Punic Wars*; valamint megemlíthetjük a *Can-nae* című írását.

A jelen kötetben a szerző minden idők egyik legsikeresebb fegyveres alakulatának, az ókori Róma hadseregének bemutatására vállalkozott. A kötet gazdagon illusztrált (245 illusztráció, 107 színes kép), imponálóan szép kiállítású munka, a címben megjelölt témát, gondosan figyelve minden hozzákapcsolódó részletkérdésre, tudományos alaposan dolgozza fel. Az érdekes téma nyilván számos olvasó figyelmét felkelti, de a felhasznált szakirodalom vonatkozásában adós marad a szerző, ugyanis munkáját csupán egy „Ajánlott irodalom” című jegyzékkel zárja. (217. old.)

A könyv elején ismerteti a kérdés vizsgálatához felhasználható forrástípusokat, utalva ezek alkalmazásának nehézségeire is. (Mellesleg megjegyezve, a felsorolt szerzők közül a görög származású Appianos működését tévesen a Kr. e. 2. századra teszi (9. old.), a Kr. u. 1–2. század helyett. Feltehetően a magyar fordításban történt elírás!) Kifejezetten katonai, illetve hadtörténeti szakmunka nem maradt ránk. Szóba jöhetnek a történeti művek, de amint ezt a szerző is megállapítja, ezek kritikával kezelendők,

ugyanis a római történetírás nem tekintette céljának a hiteles múltábrázolást. Az adott téma vonatkozásában az ókori forrásokból gyakran hiányzik a helyszínek topográfiai ismertetése, a hadsereg felszerelésének, szervezetének, valamint logisztikai rendszerének bemutatása. Goldsworthy szerint ezt ismertnek vették, de tegyük hozzá, nem akarták közreadni, tekintettel arra, hogy a katonai anyag sohasem volt egyértelműen publikus (tehát maguk az antik szerzők sem mindig ismerték). Felhasználhatók az irodalmi munkák is, ezek közül az alábbiakat említi: Frontinus: *Strategemata*; Arrianus: *Az alánok elleni hadrend; Harcászat*; Pseudo Hyginus: *A táborépítésről*; Vegetius: *A hadügyről*. Ez utóbbi, valóban a témához illő munkáról azonban a következő értékelést adja: „Vegetius a 4. század végén írta *A hadügyről* című munkáját, amely sok korábbi forrást feldolgozva zavaros elegyét képezi a különböző korszakokból vett eseményeknek, és talán a puszta fikciótól sem mentes”. (12. old.) Vegetius írása lényegében egy hadtudományi olvasókönyv, amely részben az 1–2. századi római hadsereg-szervezet és hadművészet konkrét adatait, részben a hadviselés legáltalánosabb szabályait és törvényszerűségeit foglalja magában. Nyilvánvalóan ennek köszönhető a munka azt az általános érdeklődést, amely végül a fennmaradását is eredményezhette. A középkori hadművészetre és haditechnikára köztudottan nagy hatást gyakorolt a késő-császárkori római, valamint a bizánci hadművészet. A szerző által említett forrástípusok: régészeti leletanyag, nem irodalmi írásos források (papiruszok, írótablák), epigráfia és végezetül a művészeti emlékek.

A kutató a hadsereg történetét három, általa megjelölt korszakban vizsgálja: Kr. e. 3–2. század; Kr. e. 1–Kr. u. 3. század; Kr. u. 3–5. század. Számomra nem egészen logi-

kus ez a beosztás. A hadsereg és hadügy teljes körű áttekintését kívánja adni, ezért vizsgálódásainak eredményét a következő fejezetekben foglalja össze: A köztársaság hadserege (20–46. old.); A hivatásos hadsereg (46–76. old.); A római katonák élete (76–164 old.); A harcoló sereg (164–200. old.); A késő ókor hadserege (200–214. old.).

A szerző az általa megjelölt témaköröket alapos kutatások nyomán mutatja be, a forrásfelhasználás azonban helyenként meglehetősen önkényes, bizonyos szerzőket megbízhatónak nyilvánít, mint például Polybiost, másokat azonban nem, mint az említett Vegetiust, ugyanakkor bátran következtet a régészeti feltárások anyagai alapján. A híres teutoburgi katasztrófa tárgyalásánál például nem is említi az egyetlen kortárs római történetíró, Velleius Paterculus munkáját, aki mellékesen éppen az adott hadszíntéren katonáskodott. (54 old.) A felső-germániai Argentorate melletti csatát, nem szerencés „strasbourgi” ütközet névvel emlegetni. (210. old.) Az egész munkából továbbá joggal hiányolható, hogy a hadsereg és hadügy kérdését önmagában vizsgálja, végig hiányzik a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyoknak a hadművészettel és hadiügyekkel való összefüggéseinek vizsgálata, ami annál is inkább súlyos hiba, mivel közismert, hogy az ókori Rómában hosszú időn át egybefonódott az állami és a katonai vezetés.

A legkorábbi római hadseregre vonatkozóan nemes egyszerűséggel leszögezi, hogy nagyon kevés a megbízható forrás. (20. old.) Ez igaz, azonban a feltárt régészeti anyag sem értékelhető egyértelmű biztonsággal. „Valamikor az idők során a rómaiak átvették az úgynevezett „hoplita phalanx” alkalmazását,” közli a szerző. (21. old.) Mégis mikor és hogyan? A Servius Tulliusnak tulajdonított timokratikus alkotmány eredeti célja a katonai reform megvalósítása volt, vagyis a lakosság szélesebb rétegeinek felfegyverzése, azonban az időpontja ugyancsak vitatott, abban viszont egységes a ku-

tatók álláspontja, hogy a *centuria*-reform hosszabb fejlődés eredménye. Ez a beosztás lett a népgyűlés felállításának az alapja is (*comitia centuriata*), ami tartósan fenn is maradt (24. old.), sőt tegyük hozzá, hogy ez a katonai gyűlés lett a fő közigazgatási szerv. Goldsworthy is megállapítja az alkotmány bizonytalanságát, majd ezt követően hosszasan taglalja. (25–26. old.) Valószínűleg a 440-es évek táján bevezetett katonai reform jelentette a Serviusi alkotmány végleges kiteljesedését. A hagyományos *phalanx* hadrend végeleges kudarcát az Allia melletti csata jelentette (Kr. e. 386. július 18.), ezt követően került sor a *manipulus* taktika bevezetésére. Tény a szerző azon közlése, hogy Kr. e. 444. és 367. között nem választottak *consulokat*, hanem helyettük *consuli* jogkörrel felruházott katonai *tribunusokat*, de ennek politikai okai voltak, vagyis a szövetségesek követelték, hogy az egyik *consul* közülük kerüljön ki, ezért inkább egyáltalán nem töltötték be ezt a tisztséget. Kr. e. 367-től ismét választanak *consulokat*, és mindegyik *consulhoz* 2-2 *legio* tartozik. A *legio* létszáma nem kötelezően 4200 fő, hanem az aktuális helyzetnek megfelelően változik, felmehet egészen a 6200-as létszámig.

A szerző megállapítja, hogy a hadsereg élén választott *magistratusok* álltak, akiknek a megbízatása 12 hónapra szólt. (26. old.) Ez igaz, de szükséges itt is hangsúlyozni, hogy az ókori Rómában az állami, valamint a katonai vezetés összefonódott, ennek értelmében az állam vezető tisztségviselői, például a *consulok*, egyben katonai vezetők is. Ilyen módon nem lényegtelen, hogy a fővezérnek *imperiuma*, tehát általános főhatalma van, hivatali ideje alatt nem lehet leváltani, felelősségre vonni, nem köteles utasítást elfogadni. A politikai hatalommal együtt egészen más a katonai megbízatás súlya avagy a fővezér és a katonaság viszonya. A tisztségek hosszabbítása (*prorogatio*) a Kr. e. 2. században vált „szokássá”, azonban ennek is politikai háttere van, a *senatus* ugyanis így látta biztosítva a tiszt-

séget „saját embere” számára, mivel a hosszabbítást maga a testület (*senatus*) intézte, a *magistratusok* választása viszont a népgyűlés hatáskörébe tartozott. Katonai vezetők *praetorok* is lehettek, róluk a következő állítás olvasható: „A pun háborúk során például a *praetorok* száma évi egyről hatra emelkedett.” (27. old.) A megállapítás így nem igaz, ugyanis a 367-es évet követő esztendőben, tehát 366-tól választottak egy városi *praetort* (*praetor urbanus*), majd 242-től egy másikat, aki az idegenek ügyeivel foglalkozott (*praetor peregrinus*). Éppen ennek a tisztségnek az esetében vitatott, hogy valójában mikortól is vezették be, ugyanis vannak arra utaló adatok, miszerint korábbi, mint a *consulság*, több kutató szerint létezett a *praetor maximus* mint katonai vezetői tisztség (*prae itor* = aki elől megy, vö. a katonai táborban a fővezéri sátor megnevezése: *praetorium*). Létszámuknak hat főre való emelését a provinciák kormányzása tette szükségessé, ti. hivataluk lejáratá után ők lettek a helytartók.

A szerző elemzi a „polybiosi *legio*” bevezetését (26. old.), illetve a *manipulus*-hadrend előnyeit. Valóban ez az időszak a *disciplina militaris* (katonai fegyelem) kialakulásának időszaka, a *manipulus*-hadrend azonban a gall támadás és a hannibali háborúk közötti csaknem két évszázadban többször is átalakult. Nem kap kellő hangsúlyt a kötetben az útépitések elsődlegesen katonai célzata, foglalkozik ellenben a szerző a római *colonia*-rendszerrel és annak katonai jelentőségével. Szemléletesen mutatja be és a kitűnő ábrákkal illusztrálja a hadsereg felszerelését, a katonai táborokat. A szerző ismerteti néhány konkrét csatát, részletesen elemezve az ottani történéseket, ezek a helyszínek azonban nem a legjobb választások, egyszerűen csak a legismertebbek: Cannae, Pharsalus, Teutoburg, Masada erődjének ostroma. Nem lett volna érdektelen a szinte iskolapéldának számító Cannae helyett a hannibali háborút lezáró Zama melletti csata értékelése, ahol a rómaiak Hannibal Cannae mellett alkalmazott takti-

kájának lemásolásával győztek, tehát láthatnánk, hogyan valósulhatott meg az átvétel fölénye az eredetivel szemben. A pharsalusi csatát egy Dyrrachium melletti összecsapás előzte meg, ahol Pompeius győzött, de ennek kihasználása nélkül elvonult; tanulságos lett volna például ennek vizsgálata is. Polybios aprólékosan elemzi többek között a római hadügyeket is, ennek nyomán arra a következtetésre jut, hogy a római hadsereg erejének biztosítéka a szövetségekből álló korlátlan tartalékokban rejlett – ez a megállapítás nem kapott elég hangsúlyt a kötetben. Úgyszintén nem egyértelmű annak kifejtése, hogy mit jelentett az *imperium* katonai téren, ugyanis az a római hadvezér önállóságának szinte korlátlan biztosítéka, mivel sem vezérkar, sem pedig haditanács nem áll mellette. A város határán (*pomerium*) kívül élet-halál ura, parancsai és büntetése ellen fellebbezésnek helye nincs. (Livius említ olyan esetet, hogy valakit büntetésből besoroztak katonának, illetve szintén ő beszél el Postumius Tubertus esetét, aki kivégeztette a saját fiát, amiért az parancsmegszegés árán győzött – IV, 29,5). A Polybios által annyira csodált, különleges katonai fegyelem alapja gazdasági és társadalmi tényező: a védekező és támadó, valamint a földszerző háborúk mind a patríciusok, mind pedig a földre vágó plebejusok érdekeinek megfeleltek.

Foglalkozik a kötet a római haditengerészet kérdésével is, ami a pun háborúk korától vált jelentősebbé. Az első hadiflottát valószínűleg Syracusa és Rhodos segítségével szerelték fel a rómaiak. A flotta szerepe azonban 260–160 között nem volt döntő, inkább járulékos, szállítási célokra alkalmazták. (Lásd a híres csapóhíd (*corvus*) alkalmazását: arra szolgált, hogy a tengeren is mintegy „szárazföldi” csatát vívhasanak!). Nem kap viszont kellő hangsúlyt a római (és általában az ókori!) hadviselésnek az a sajátossága, hogy általában álló háborút viseltek (*pugna stativa*), ami például a rómaiaknál összefüggésben áll a lovasság csekélyebb szerepével. A lovasság jelentősége

a késői császárkorban válik igazán fontossá, azt megelőzően a felderítés, üldözés, illetve a csatában a szárnyakon való besegítés a feladatuk.

A jelen monográfia a szigorúan vett katonai és hadügyek vonatkozásában rendkívül (helyenként túlságosan is!) aprólékos és precíz, komoly hiányosság azonban a hadügyeknek a társadalmi és politikai összefüggésekkel összhangban való vizsgálata. Helyenként a szerző megpróbál vázlatos korrajzot adni, ezek azonban rendkívül felszínesek és gyengék. Különösen hiányzik ez a késői császárkor esetében, ahol amint Várady László: *Későrómai hadügyek* (Bu-

dapest, 1961.) című munkájában helyesen megállapítja: „A katonai vonatkozású mozzanatok az egész társadalmi fejlődésnek sokkal szélesebb, döntőbb jelentőségű és közvetlenebb hordozói voltak, mint bármely más korszakban.” (15. old.)

Az említett hiányosságok ellenére a szakirodalom gazdagodása mindig nyereség; a bemutatott kötetet haszonnal forgathatják mind a szakemberek, mind a hadsereg és hadművészet iránt érdeklődő olvasók.

HOFFMANN ZSUZSANNA